

AZERBAIJAN’IN NAHÇIVAN BÖLGESİNDE YAĞMURLA İLGİLİ İNANIŞLAR VE YAĞMURÇAĞIRMA MERASİMLERİ*

BELIEFS ABOUT RAIN IN NAKHCHIVAN REGION OF AZERBAIJAN and CEREMONIES OF RAIN CALLING

Türkan ARIK**

Öz

Bu makale; Azerbaycan Türkleri arasında özellikle Nahçıvan bölgesinde ihtiyaç durumunda düzenlenen yağmur çağırma merasimlerini konu edinmektedir. Yağmur çağırma merasimleri kuraklığın son bulması ve bereketin kaynağı olan yağmurun yer yüzüne çağırılması için düzenlenmektedir. Makalenin esas amacı; yağmur çağırma merasimlerinin gidişatını ortaya koymak ve yapılan uygulamaları belirtmektir. Aynı zamanda Türk halklarının yaşamış oldukları coğrafyalarda düzenlenen yağmur çağırma merasimlerinin benzer ve farklı yönlerini incelemek, merasimler arasında kültürel bağlantıların olup olmadığını tespit etmektir. Yöntem olarak konu ile ilgili olan ana kaynaklara ve kaynak kişilerden derlenmiş olan bilgilere istinaden araştırma yapılmasına çalışılmıştır. Nahçıvan bölgesinde yağmur suyunun kutsallığı ve özellikle günümüzde unutulmaya yüz tutmuş yağmur çağırma merasimleri hakkında bilgiler verilmiştir. Araştırma sonucunda yağmur çağırma merasimlerinin çok eski zamanlardan beri uygulandığını ve benliğinde saklamış olduğu bin yıllık inanışları günümüze kadar ulaştırdığı anlaşılmıştır. Ayrıca Türk halkları arasında düzenlenen yağmur çağırma merasimlerinin aynı amaç için düzenlendiği, bu inanış ve uygulamaların göç ve yerdeğişmeler zamanı farklı coğrafyalara taşındığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nahçıvan, Türk kültürü, yağmur çağırma, bereket, yağmur suyu

Abstract

This article investigates the subject of prayer for rain ceremonies among the Azerbaijani Turks, especially in the Nakhchivan region. The ceremony of prayer for rain is organized to end the drought and call the rain, which is the source of abundance. The main purpose of the article is to describe the process of prayer for rain ceremonies and to indicate the performed practices. At the same time, this article tries to examine the similarities and different aspects of the rain prayer organizations among the Turkish people and to determine whether there are cultural connections between the ceremonies. It was aimed to base the research on the information gathered from the main sources. This article emphasizes the holiness of the rainwater in the Nakhchivan region and provides insights about the prayer for rain ceremonies faded into oblivion these days. This study revealed that the prayer for rain ceremonies have existed since ancient times and these ceremonies contain millennial belief hidden inside that could reach the present day. Moreover, the prayer for rain ceremonies held among the Turkish people has been organized for the the same purposes, and these beliefs and practices were transferred to the different geographical positions when immigration and displacement were carried out.

Keywords: Nakhichevan, Turkish culture, rain calling, abundance, rain water

* Makalenin Geliş Tarihi: 12.10.2017, Kabul Tarihi: 05.12.2017.

**Yrd.Doç. Dr.İğdir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, turkan.gadirzade@gmail.com, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4233-9451>

1. Giriş

Geçim kaynağı çiftçilik ve hayvancılığa dayalı olan insanlar için yağmur büyük bir nimet olarak görülmüş, her iki sahanın verimli olması için önemli sayılmıştır. Özellikle karasal iklimin hakim olduğu bölgelerde yaşayan insanlar, tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları için hem, bol ürün almak hem de hayvanların rahat bir şekilde beslenmelerini sağlamak için zengin otlaklara büyük ihtiyaç duymaktadırlar. Bunların gerçekleşmesi ise yağmurun mevsiminde yağması ile alakalıdır. Mevsiminde yağın kar ve yağmur yılın bereketli olmasını sağlar. İnanışlara göre, kışın yağın kar, ekin sahalarını bereketlendirir, ilkbaharda yağın yağmur, bütün canlıların su ihtiyacını karşılar.

Azerbaycan Türkleri arasındaki olan inanışlara göre, ilkbaharda özellikle Nevruz bayramı günü (21 Mart) havaların yağmurlu olması mevsimlerin bereketli olacağını habercisidir. Uzun dönemli halk tecrübesine göre, gelecek yılda mevsimlerin nasıl olacağı Nevruz Bayramı günü dahil olmak üzere ilk dört günün hava şartlarına göre belirlenir. Bayram günü ilkbaharın (Azerbaycan Türklerinde ilkbahar yaz, yaz yay, sonbahar ise payız olarak adlanır), ikinci gün yazın, üçüncü gün sonbaharın, dördüncü gün ise kışın özelliklerini taşır. İlk gün yani Nervuz bayramı günü, havanın yağmurlu olması ilkbaharda mahsulün bol olacağı, ikinci gün havanın rüzgârlı olması yazın havaların serin geçeceği, üçüncü gün havanın yağmurlu olması sonbaharda hasadın iyi olacağı, dördüncü gün havanın güneşli olması ise kışın havaların yumuşak geçeceği şeklinde yorumlanır.

Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde gelecek yılın yağmurlu veya kurak geçeceğini bilmek için ilkbaharda ilk yağmur yağdığı zaman erkekler şapkalarını gökyüzüne doğru atarlar. Şapka yere düştüğünde iç tarafı gökyüzüne doğru düşerse yılın yağmurlu, şapkanın iç tarafı toprağa doğru düşerse yılın kurak geçeceğine inanırlar (Babayev, 2000: 43).

2. Azerbaycan Türk Kültüründe Yağmur Suyunun Kutsallığı

Nahçıvan bölgesinde Nevruz bayramı günü yağın yağmur, bereketin kaynağı olmakla beraber halk arasında kutsal sayılır; dertlilere deva, hastalara şifa olarak bilinir. Bunun için yağmur suyu kovalara toplanır, saç dökülmesi, vücut kaşıntıları gibi bazı hastalıkların tedavisinde yaygın olarak kullanılır. Yağmur suyunun bir sene boyunca evde saklanması adeti de vardır. Nahçıvan'ın Ordubat ilçesinin Tivi, Bist, Nesirvaz ve Düylün köylerinde bayram günü yağın yağmur suyu ile bebeği olmayan gelinlerin yıkandırılması geleneği vardır. Kovalara toplanmış yağmur suyu büyük kazanlarda ısıtılır ve içine buğday dökülür. Su hazır olduğunda çocuğu olan kadınlardan biri su döker ve bebeği olmayan gelin yıkanır. İnanışlara göre, bu uygulamadan sonra gelinin bebeği olur (KK-12; KK-13).

Bölgede bayram günü yağın yağmur suyu ile hamur yoğrulması ve ondan ekmeğin pişirilmesi adeti de mevcuttur. Halk arasında yoğrulan hamur ve hamurdan pişirilen

ekmekle ilgili bazı inanış ve uygulamalar günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Yoğrulmuş hamur, sütlerinin bol olması için koyun, keçi ve ineklerin kafalarına; tavukların civcivlerinin çok olması ve bol yumurta vermesi için kümeslerinin kapısına sürülür (KK-4).

Yağmur suyu ile yoğrulmuş hamurdan pişirilen ekmeğin evlere rızık ve bereket getirdiğine, ekmeği yiyen kişilerin ise sağlıklı olacağına inanılır. Bayram günü, özellikle yaşlı kadınların olduğu evlerde pişirilen ekmeğin, yakın komşu ve akrabalara dağıtılır. Nahçıvan'ın Culfa ilçesinin Şurut, Teyvaz, Leketağ, Gazançı ve Gal köylerinde pişirilen ekmeğin bir tanesi kurutularak kilerlerde (Kiler Nahçıvan bölgesinde “el damı”, “qara dam” olarak adlanır) saklanır. Yıl kurak geçerse, kurutulmuş ekmeğin yağmur yağması için evlerin çatısına konulur veya evlerde saklanan yağmur suyuna salınır (KK-2; KK-5).

Yukarıda da bahsedildiği gibi, yağmur her zaman yaşam kaynağı sayılmış, mevsimin bereketli olmasını sağlamıştır. Nahçıvan bölgesinde yağmurun bolluk ve bereket kaynağı olması ile ilgili bazı deyimler mevcuttur: “Gökten yağmazsa yerden bitmez”, “Çiftçinin ambarı yağmur suyu ile dolmalıdır”, “Allahu-Teála bizi ilkbaharda yağmursuz, yazda ayransız koymasın”, “Hayvanlarımızın sütü bol olursa çocuklarımızın yoğurdu, peyniri bol olur” vs gibi. İlkbaharda havaların yağmurlu olması çiftçinin yüzünü güldürse de yaz aylarında havaların yağmursuz geçmesi, mahsulün mahvolmasına sebep olacağı için insanları tedirgin etmiştir. Yağmursuz bir mevsim çiftçi için boş anbar, hayvancılıkla uğraşan insanlar için otsuz yaylalar ve sütsüz hayvanlar anlamı taşımıştır. Uzun süre yağmur yağmadığında insanlar arasında farklı merasimler düzenlenir, yağmur yağdırması için Tanrı'nın adına kurbanlar kesilir, dualar edilir. Nahçıvan bölgesinde yağmur çağırmak için Hızır (a.s.) şerefine düzenlen ve dul kadınların bir araya gelip düzenlemiş oldukları merasimler mevcuttur. Bunların yanı sıra “müsella”, “kepçe hatun” olarak bilinen merasimler, kutsal sayılan taşlar ve topraklarla yapılan uygulamalar da vardır. “Kepçe hatun” merasimi Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde “bodi bostan” oyunu olarak bilinmekte ve bölgeler arasında farklı şekillerde uygulanmaktadır (Seyidov, 1989: 171).

3. Hz. Hızır Kültü

Havaların kurak geçtiği bir zamanda Hızır (a.s.)'ı yardıma çağırmak için onun şerefine merasim düzenlemek ona olan ihtiyaçla alakalıdır. Sebep ne olursa olsun insanlar her zaman başları sıkıştığında boz atlı Hızır (a.s.)'ı yardıma çağırır, o da yardımını insanlardan esirgemez. Mevsim kurak geçtiği zaman Hızır (a.s.)'dan yardım istenmesinin bir diğer sebebi ise onun “dirilik suyu” içip “ebedi hayat” kazanması ve suyun hamisi olması inancından kaynaklanmaktadır (Gadirzade, 2006: 18). Azerbaycan mitolojisinde de konu ile ilgili detaylı bilgiler mevcuttur (*Azerbaycan Mitoloji Metinleri*, 1988: 65).

Nahçıvan'ın Culfa ilçesinin Şurut köyünde yağmura ihtiyaç duyulduğu zaman Hızır (a.s.) şerefine merasim düzenlenir. Gençler bir araya gelerek çevrede olan boz (gri) renkli atları toplayıp atlardan birini yeşil ot ve dallarla süslerler, yanlarına bir testi su alırlar ve atları suyu kurumuş nehir yatağına götürmek üzere yola çıkarlar. Köy içinden çıkarken yaşlılardan birisi gençlere “nereye gittiklerini, atları nereye götürdüklerini” sorar. Gençler “atların susuz olduğunu, onları nehir yatağına götürüp nehrin suyu ile sulayacaklarını” söylerler. Yaşlı adam, “yağmur yağmadığı için nehir yatağının suyunun kurduğunu” söyler. Gençler yeşil ot ve dallarla süsledikleri atı göstererek, “Hızır (a.s.) atının susuz kalmaması için dua edecek ve yağmur yağacak, nehre su gelecektir” derler. Gençler nehir yatağına giderken kendi aralarında yağmur yağmadığı için hayvan ve kuşların susuz kaldığını, ekin sahalarının kurduğunu konuşurlar. Nehir yatağına yetiştiklerinde atları bir araya toplayıp güneşin altında susuz tutarlar. Gençlerden birisi yeşil ot ve dallarla süslenmiş ata binerek nehir yatağında at terleyene kadar koşturur. Susuzluktan ve toz dumandan etkilenen atlar sağa sola gitmek istediklerinde önleri kesilir ve hepsinin bir arada olması sağlanır. İnaniş'e göre Hızır (a.s.), kendi atının ve diğer atların susuz kalmaması için dua edecek ve yağmur yağacaktır. Bir süre geçtikten sonra gençler, yanlarına aldıkları bir testi suyu atların üstüne serper, yeşil ot ve dallarla süslenen atın kafasını yıkar. Atlara su vermek için onları nehir yatağından köy içine getirirler. Atlar susuzluklarını giderdikten sonra tekrar üstlerine su serpilir, yeşil ot ve dallarla süslenen atın kafası yeniden yıkanır, üstünde olan yeşil ot ve dallar meyve veren ağacın dallarının üstüne konulur. Atlarla beraber gençlerin de birbirlerini ıslatması ile merasim bitmiş sayılır (KK-2). Benzeri inaniş ve uygulamalar Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde de mevcuttur (Abdullayev, 1989: 12).

Nahçıvan'ın bazı bölgelerinde yağmur çağırmak için yapılan uygulamalarda at kafatası kullanılmaktadır. Bu, Hz. Hızır'ın yardıma çağırılması onun boz atı ile gelip insanların yardımına yetişmesi inancı ile alakalıdır (KK-3; KK-6; KK-7). Uzun süre yağmur yağmadığı zaman büyüklerin talimatı ile gençler üç ile beş metre uzunluğunda olan ipin bir ucunu meyve veren ağaca, bir ucunu ise kafatasına bağlayıp suya atarlar. At kafatası yağmur yağana kadar suda kalır. Yağmur yağdıktan sonra kafatası sudan çıkarılır ve ihtiyaç duyulduğunda kullanılmak üzere meyve veren ağaca asılır.

4. Dul Kadınlarla İlgili Kültler

Nahçıvan'ın Kengerli ilçesinin Tazekend ve Çalhangala köylerinde olan inanışlara göre yılın kurak geçmesi, dul kadınların sayısının artması ile alakalıdır. Dul kadınlar, eşleri olmadığından dolayı çocuk doğuramadıkları için mahsülsüz olarak görülür ve kurak geçen mahsülsüz bir yıla benzetilir. Bu sebeple dul kadınlar yakın akrabaları ile formalite olarak nikâhlandırılır. Benzer inaniş ve uygulamalar kaynaklarda da karşımıza çıkmaktadır. (Guliyev, 1988b: 148). Dul kadınlar yılın kurak geçmesine sebep oldukları için bir araya gelip merasim düzenlemeli, yağmur yağması için dua etmelidirler (KK-14). Bu sebeple dul kadınlar toplanarak merasimin düzenleneceği

günü belirler ve yapılacak olan uygulamaları konuşurlar. Kadınlar belirlenen gün sabah erkenden bir araya gelerek yanlarına ağaç saban, meyve veren ağaç dalı ve bir kova suyu alarak suyu kurumuş çay yatağına giderler. Merasime katılan kadınlar siyah renkli elbise giyinir, siyah baş örtü bağlarlar. Kadınların siyah renkli elbise giyinimleri ve siyah renkli başörtü bağlamaları onların yaşlı olduklarını temsil eder. Kadınlar çoraplarını çıkararak suyu kurumuş çay yatağına iner, çay yatağını sabanla aşağı yukarı doğru birkaç kez sürerler. Uygulamaya göre kadınlar sabanın önünü el değiştirerek çeker diğer kadınlardan biri ise meyve veren ağacın dalı ile sabanı süren kadınlara hafiften vurarak onları hızlandırır. Kadınlar saban sürerken su içmezler, kendi aralarında su ve yağmurla ilgili konuşurlar. Merasimin nehir yatağında yapılan kısmı, kadınların saban sürmesinden ve yanlarına aldıkları bir kova su ile sabanı yıkamasından sonra biter. Yıkamış saban nehir yatağında bırakılır, kadınlar ellerini, yüzlerini yıkamak için çorap ve ayakkabılarını giyinmeden, yalın ayak çeşmelere giderler. Merasimin son aşaması çeşme başında yapılır. Kadınlar ellerini, yüzlerini ve ayaklarını yıkarlar, bir müddet dinlendikten sonra birbirlerinin üstlerine su serperler, başörtülerini suya atarak evlerine dönerler (KK-8).

Nahçıvan'ın Ordubat bölgesinde de benzer uygulama yapılmaktadır. Suyu kurumuş çay yatağında toplanan dul kadınlardan iki tanesi saçlarından birbirine bağlanır. Kadınlardan biri ise meyve veren ağacın yeşil dalı ile diğer kadınların ayaklarına hafiften vurur, kadınlar çay yatağında aşağı yukarı koşarak ağlar gibi sesler çıkarırlar. İnanişe göre, dul kadınların eziyet çektiklerini bilen Tanrı rahmetini indirecek ve yağmur yağacaktır (KK-11). Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde yaşayan Azerbaycan Türkleri arasında da bahsedilen uygulama yapılmaktadır (Guliyev, 1968: 21; Nebiyev, 1988: 63-64).

5. Müsella Merasimi

Yağmur çağırmak için düzenlenen “müsella” merasimi bütün bölgeler için karakteristiktir. Uzun süre yağmurun yağmadığı zamanlarda, özellikle de yaz aylarında düzenlenen “müsella” merasiminin yapılacağı gün önceden belirlenir ve herkese duyurulur. Gençler bütün köyü atla dolaşarak herkesi merasime davet ederler. Merasim genel olarak Perşembe günü, yaşlı dedelerin öncülüğünde köyden uzakta olan ekin sahalarının çevresinde yapılır. Merasim günü sabah erkenden herkes bir araya toplanır, gençlerden biri merasimde kesilecek olan “yağmur kurbanı” adı verilen koçu kucağına alıp ata biner. Önde yaşlılar arkada ise köy halkı hayvanları ile beraber merasimin yapılacağı yere gitmek üzere yola çıkarlar. Merasime katılanlar yanlarına su almadan (sadece küçük yaşta olan çocuklar için su alınır), yol boyu fazla konuşmadan yollarına devam ederler. “Müsella”ya katılanlar siyah renkli elbiseler giyinirler. Özellikle kadınlar elbiselerini ters giyinir, baş örtülerini ters bağlar, erkekler ise şapkalarının önünü arkaya doğru çevirirler. Giysilerin siyah renkli olması ve ters giyilmesi insanların yaşlı olmalarını temsil eder.

Merasimin yapılacağı yere gelindiğinde büyüklerin talimatı ile küçük çocuklar anne ve babalarından, hayvanlar yavrularından ayrılarak merasim bitene kadar ayrı tutulurlar. Anne ve babalarından ayrılan çocukların ağlama sesleri, hayvan yavrularının meleşmeleri ortalığı daha da gürültülü hale getirir. İnanışlara göre annelerinden ayrılan çocukların ağlamalarını ve susuz kalmalarını, hayvan yavrularının meleşmelerini ve susuz olmalarını bilen Allah onlara acıyacak ve rahmetini indirecektir. Merasime katılanlar çoraplarını çıkarıp erkekler önde kadınlar ise arkada olmak şartı ile toprağın üstüne oturup “Ya Rabbi bizleri ekmekle imtihan eyleme, bizleri yarattın rızkımızı da ver, çocuklarımızın, hayvanlarımızın rızkını kesme, günahlarımızı bağışla” diyerek yağmur yağdırması için Allah’a edip ağlarlar. Dua bittikten sonra “yağmur kurbanı” olan koç, ekin sahalarının çevresinde dört kere dolaştırıldıktan sonra kesilir. Nahçıvan’ın Babek ilçesinin Cehri köyünde “müsella” merasimine çıkılırken doğu, batı, güney ve kuzey yönlerinin her birine ayrı olmak şartı ile bir kurban kesilir. Kesilmiş koçun etinden doğu, batı, güney ve kuzey yönlerine atma adeti de vardır. Dört yöne atılan et, kurdun, kuşun ve karıncaların payı olarak bilinir. Kurbanlık hayvanın etinin kalan kısmı köy içine getirilerek fakirlere ve hastalara dağıtılır. İnanışlara göre “müsella” merasimine katılanlar, kurbanın etinden yapılan yemekten yemezler. Kurbanın eti dağıtıldıktan sonra herkes evine gider böylelikle merasim bitmiş sayılır. Yapılan bu uygulamadan sonra yağmur yağar (KK-8).

Dört yöne kurban kesilmesi, Sümer Destanı olan Gılgamış Destanı’nda da karşımıza çıkmaktadır. Dünya Tufanı’ndan sonra büyük bir beladan sağ-salim kurtulan Utnapiştı dört yöne kurban keser.

Ben çıkıp dört tarafın, dördüne kurban verdim,
Kalkıp dağın başına göklere terif dedim (Bilgamiş Dastanı, 1985: 91).

Dört yönün özellikle doğu ve batının kutsal sayılması eski Türk inanışlarından olup günümüzde Nahçıvan bölgesinde hâlen varlığını sürdürmektedir. Türk kültüründe doğu güneşin, batı ayın, güney güneşin gezindiği yön, kuzey ise karanlığın simgesi olarak bilinir ve kutsal sayılır (Ögel, 1988: 704-705).

Azerbaycan’ın bazı bölgelerinde ise “müsella” merasiminde kadınların saçlarını yolup yüzlerini tırnakları ile yırtıp ağlaması, dua okunup bittikten sonra dört yöne dört taş atılması adeti vardır. (Guliyev, 1985a: 39; Ceferzade, 1986: 32). “Müsella” merasiminde kadınların siyah renkli elbiseler giyinmeleri, saçlarını yolup, yüzlerini tırnakları ile yırtıp ağlamaları, eski Türkler arasında düzenlenen yağ/yoğ merasimi ile benzerlik göstermektedir. Azerbaycan Türklerinin inanışlarına göre kurak geçen bir mevsimde doğa ölmüş sayılır, insanlar bunun üzüntüsünü yaşadıkları için bahsedilen uygulamaları yapmaktadırlar.

Kaynaklarda, yağmur çağırma mersimlerinde özellikle elbiselerin ters giyilmesinin sebebi, kuraklığın tersine dönmesini sağlamak olduğu gösterilmektedir. Kuraklığın tersi ise bol yağmurdur (Acıpayamlı, 1964: 233).

6. Kepe Hatun Merasimi

Bölgede yağmur çağırmak için ağaçtan yapılan kepecinin (Azerbaycan Türkleri'nde kepe çömçe olarak adlanır) süslenip sokaklarda gezdirilmesi âdeti yaygın olarak uygulanmaktadır. Gençler arasından seçilen bir kişi tanınmamak için eski elbiseler giyinir, yeşil ot ve çiçeklerle süslenmiş ağaç kepeciyi heybesine koyarak ata biner. Bütün köyü dolaşarak evlerden pay ister. Gittiği evlerde herkes onun kepeğine su döker, heybesine ise pirinç ve buğday koyar. Evlerden toplanan su ağaçların dibine dökülür, pirinç fakirlere dağıtılır, buğday ise kuşlara serpilir. Merasim bittikten sonra kepe, bolluk ve bereketin simgesi olan meyve veren ağaca asılır (KK-1).

Nahçıvan'ın Culfa ilçesinin Şurut, Leketağ ve Gal köylerinde yağmur çağırmak için kepe hatun merasimi düzenlenir. 14-15 yaşlarında bir kız çocuğunun tanınmaması için yüzü boyanır, eski elbiseler giyindirilir ve eline boş bir testi verilip ata bindirilir. Kız ata bindirildikten sonra ellerine hamur sürülür. Süslenmiş kız halk arasında "kepe hatun" olarak adlanır. Ata bindirilen "kepe hatun"a bir kişi öncülük eder. "Kepe hatun" atın üzerinde bütün köyü dolaşır, evlerden ellerinde olan hamuru yıkamak için boş testisine su ister ve yağmur yağması için dua eder. Gittiği evlerde herkes "kepe hatun"un testisine su döker ve çocuklar onlara eşlik eder. Böylece "kepe hatun"un çevresine çok sayıda kişi toplanır. "Kepe hatun" ve yanındakiler, ekin sahalarının, pınar ve çeşmelerin çevresinde dolaşarak yağmur yağması için dua eder ve aşağıdaki şarkıyı söylerler:

Kepe hatun ne ister?
Tanrıdan yağmur ister,
Koyunlara ot ister,
Kuzulara süt ister.
Elleri hamurludur,
Testi dolu su ister.

Merasim, köyü dolaştıktan sonra biter. Testiye dökülen su ile kız, ellerinin hamurunu ve atının kafasını yıkar (KK-9; KK-10).

Kaynaklarda "kepe hatun" hakkında bazı bilgiler vardır. Rivayete göre "kepe hatun" kut verilmiş biridir ve Tanrıdan ne dilerse gerçek olur. Yıl kurak geçtiğinde insanların ve hayvanların susuzluktan eziyet çektiğini gören "kepe hatun" yüksek tepenin üstüne çıkıp ellerini gökyüzüne açıp yağmur yağdırması için Tanrıya dua eder. Tanrı, kızın dualarını kabul edip rahmetini indirir ve yağmur yağır. Bu olaydan sonra "kepe hatun" halk arasında kutsal sayılır ve yıl kurak geçtiği zaman onun şerefine merasimler düzenlenir (*Azerbaycan Mifoloji Metinleri*, 1988: 166). "Kepe hatun" efsanesi ve onunla ilgili anlatımlar Anadolu Türkleri arasında da mevcuttur. Karşılaştırmalı araştırmalar Nahçıvan bölgesinde var olan "kepe hatun" efsanesi ile Bitlis'in bir köyünde var olan "çümçe gelin" efsanesinin benzer olduğunu

göstermektedir (Şimşek, 2003: 84). Farklı coğrafyalarda olmalarına rağmen her iki efsane aynı kültürü temsil etmekte ve aynı amaç için düzenlenmektedir. Azerbaycan Türklerinden farklı olarak Anadolu Türklerinde “çümçe gelin” merasimi düzenlenirken evlerden toplanan malzemelerle yemek yapılır ve bu yemek herkese dağıtılır (Kalafat, 1998: 171; İnan, 2007b: 484; Şimşek, 2003: 83).

7. Yağmur Çağırma Merasimlerinde Taş Kültü

Nahçıvan bölgesinde yılın kurak geçtiği dönemlerde düzenlenen merasimlerin bazılarında yağmur yağdırma gücüne sahip olduğuna inanılan taşlar kullanılmaktadır. Bu uygulama çok eski dönemlere ait olmakla beraber günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Derlenmiş bilgilere göre yağmur yağdırma gücüne sahip olan taşlar, erkek keçilerin (Nahçıvan bölgesinde bir yaşını doldurmuş erkek keçi dibir, iki yaşını doldurmuş erkek keçi ise sibir olarak adlanır) karnında olur. Tecbürelî çobanların anlattıklarına göre, sürüde olan erkek keçilerden biri, sağa sola hızlı bir şekilde hareket edip huysuzluk yaparsa, geceleri zamansız melerse onun karnında yağmur yağdırma gücüne sahip olan taşın olduğu düşünülür. Bu durumda olan keçiyi Perşembe günü kesip karnındaki taşı çıkarırlar. Bu taşlar halk arasında kutsal sayılmakta ve yağmur taşı olarak bilinmektedir. Kutsal sayılan bu taşlara hamile kadınların dokunması iyi sayılmaz. İnanışa göre böyle bir durumda taş kutsallığını ve yağmur yağdırma gücünü yitirecektir. Kutsal sayılan taşların güçlerini yitirmesi durumunda taş, erkek keçilerden herhangi birine yutturulur ve kırk gün beklenir. Kırk gün sonra keçi kesilir ve onun karnındaki taş çıkarılır. Böylece taşın yeniden yağmur yağdırma güce kavuştuğuna inanılır (KK-2; KK-9; KK-10). Bu taşlar genellikle havancılıkla uğraşan insanlarda bulunmakta, özellikle yaylalarda düzenlenen yağmur çağırma merasimlerde kullanılmaktadır. Yağmur yağmadığı zaman taş, suya salınır bir gün bekletildikten sonra sudan çıkarılarak ıslak bezin içine konulur. İnanışa göre bez kuruyana kadar Tanrı rahmetini indirecek ve yağmur yağacaktır. Kutsal sayılan taşların yağmur yağdırma gücüne sahip olması ile ilgili inanışlar eski Türkler arasında da yaygındır. Kaynaklarda “yâda taşı”nın kutsallığı, yağmur yağdırma, rüzgâr estirme gücüne sahip olması ile ilgili detaylı bilgiler mevcuttur (Tanyu, 1980: 41-42). Türk halkları arasında “yâda taşı”, “sata taşı”, “cada taşı” olarak adlandırılır. Eski Türk inançlarına göre “yâda taşı” kutsaldır ve canlıdır, ona boy abdesti olmadan dokunulması günah sayılır (İnan, 1995a: 162).

Kaşgarlı Mahmut ““Divan-ı Lüğati’t- Türk” eserinde yâda taşı hakkında aşağıdaki bilgileri vermektedir. “Bir türlü kamlık (kâhinliktir). Belli başlı taşlarla (yâda taşı ile) yapılır. Böylelikle yağmur ve kar yağdırılır; rüzgâr estirilir. Bu, Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu Yağma ülkesinde gözümle gördüm. Orada bir yangın olmuştu, mevsim yaz idi; bu suretle kar yağdırıldı ve Ulu Tanrı’nın izniyle yangın söndürüldü” (Kaşgarlı, 1990: 758).

Kaynaklarda “yâda taşı”nın Hz. Nuh tarafından oğlu Yafes’e, Yafes’ten oğlu Türk’e, Türk’ten de Oğuz Kağan’a miras kaldığı ve bu taşın Nahçıvan bölgesinde Mart

ayında düzenlenen “Nuhtaban” merasimine getirilmesi ile ilgili bilgiler mevcuttur (Hüseynzade, 2005: 28).

8. Şehit Mezarları İle İlgili Kültler

Nahçıvan bölgesinde şehit mezarlarının üstünde veya çevresinde olan taşların da yağmur yağdırma gücüne sahip olduğuna inanılır. Uzun süre yağmur yağmadığı zaman köy halkı, özellikle de kadınlar bir araya gelerek mezarlığa gedip şehitin ruhuna dua okurlar, yanlarına aldıkları bir testi suyu mezarın üstüne dökerler, mezarın çevresinden taş alıp köy içine getirip suya atarlar. Bazı bölgelerde ise şehit mezarlarının çevresinden alınan toprağı eve getirirler küçük tava veya kazanda kavurur sonra onu mezarlığa geri götürerek aldıkları yere dökerler. Bahsedilen uygulama yağmur çağırma için son çare olarak bilinir. Özellikle kuraklığın en şiddetli olduğu dönemde hayvan ve bitkilerin hayatta kalma tehlikesi ile karşışarıya kaldıklarında yapılır. İnanışlara göre şehitler Allah katında yüksek makamda oldukları için onların mezarlarından alınan toprağın kavrulduğunu bilen Yüce Rabb rahmetini indirecek, yağmur yağacak, kavru lan toprak susuzluğunu giderecektir. Bu uygulamadan sonra yağ an yağmurun, şehit olan şahsın ruhu hürmetine yağdığına inanılır ve yağmur suyu kutsal sayılır.

9. Veli / Evliya Kültü

Nahçıvan'ın Culfa ilçesinin Teyvaz ve Hanegah köylerinde “yağmur pir'i” adı ile bilinen ziyaret yerleri vardır. Halk arasında kutsal sayılan bu yerlerde seyit mezarları bulunmaktadır. Yıl kurak geçtiği zaman erkekler sabah erkenden köy meydanında toplaşarak yağmur piri'ne giderler. Pir'e yetiştikten sonra kurban kesilir yağmur yağması için dua edilir, pir'de olan taşların yeri değiştirilir, taşlardan taşıyabildikleri kadar çuvala bırakıp köy içine getirilir ve bütün köy halkına dağıtırılır. Herkes taşı evine götürerek suya atar ve yağmur yağması için dua eder. Halk inanışlarına göre, pir'de olan taşlar kardeş tir köy içine getirilip evlere dağıtılan taşlar suya koyuldukları için susuzluklarını gidermiş sayılır pir'de yerleri değiştirilen taşlar ise susuz kalır. İnanışlara göre, pir'deki taşların susuz kaldığını gören pir eyesi (sahibi) yağmur yağması için dua edecektir. Yağmur yağdıktan sonra gençler bütün köyü dolaşarak evlere dağıtılan taşları toplayıp getirdikleri yere geri götürürler. (KK-1; KK-6). Benzer inanış ve uygulamalar Azerbaycan'ın Gence ve Muğ an bölgelerinde de uygulanmaktadır (Guliyev, 1968: 21).

10. Sonuç

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki, yağmur çağırma merasimleri bölgeler arasında farklı şekillerde uygulansa da bütün merasimler kuraklığı gidermek, canlıların yağmura olan ihtiyacını karşılamak için düzenlenmiştir. Yapılan araştırmalar yağmurla ilgili inanışların ve yağmur çağırma merasimlerinin Türk halklarının yaşamında önemli bir yere sahip olduğunu ve ihtiyaç olduğu zamanlarda düzenlendiğini göstermektedir. Geçmişten günümüze farklı coğrafyalara göç eden Türkler gittikleri

bölgelere geleneksel inanışlarını da taşımış, böylece çıkış notkası Türkistan olan eski Türk inanışları dünyanın birçok bölgesine yayılmıştır. Atalarımızdan bizlere kalan zengin kültür mirası birbirlerinden bağımsız yaşayan Türk halkları arasında hâlen varlığını sürdürmektedir. Özellikle Nahçıvan bölgesinde yağmur çağırmak için Hızır (a.s.) şerefine düzenlenen ve dul kadınların düzenlemiş oldukları merasimler, taş ile ilgili yapılan uygulamalar asırlardır uygulanmaktadır. Nahçıvan'da eski Türk inanışlarının unutulmadan günümüze kadar gelmesi, bölgenin fazla göç almamasından ve geleneksel inanışların büyük oranda muhafaza edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Kaynakça

A. Sözlü Kaynaklar

- KK-1: Abbasova Tükez, Nahçıvan Culfa ilçesi Teyvaz köyü, 1944 doğumlu, ev hanımı, lise mezunu. (Görüşme 05.06.2006)
- KK-2: Ahmedova Senuber, Nahçıvan Culfa ilçesi Şurut köyü, 1924 doğumlu, ev hanımı, okuma yazması yok. (Görüşme 08.06.2006)
- KK-3: Allahverdiyeva Fatma, Nahçıvan Culfa ilçesi Külüs köyü, 1926 doğumlu, çiftçi, okuma yazması yok. (Görüşme 26. 07.2007)
- KK-4: Aliyev Bayram, Nahçıvan Culfa ilçesi Leketağ köyü, 1938 doğumlu, çiftçi, okuma yazması yok. (Görüşme 17.06.2007)
- KK-5: Aliyeva Zergelem, Nahçıvan Culfa ilçesi Gazançı köyü, 1941 doğumlu, ev hanımı, okuma yazması var. (Görüşme 26.06.2007)
- KK-6: Alesgerova Karatel, Nahçıvan Culfa ilçesi Göynük köyü, 1964 doğumlu, lise mezunu , ev hanımı. (Görüşme 23.05.2008)
- KK-7: Asgerov Zeyvalı, Nahçıvan Şahbuz ilçesi Keçili köyü, 1922 doğumlu, okuma yazması var, çiftçi. (Görüşme 19.05.2007)
- KK-8: Babayeva Gülnaz , Nahçıvan Babek ilçesi Cehri köyü, 1940 doğumlu, okuma yazması yok, ev hanımı. (Görüşme 12.04.2006)
- KK-9: Nevruzov Zeygem, Nahçıvan Culfa ilçesi Leketağ köyü, 1935 doğumlu, lise mezunu. (Görüşme 17.06.2007)
- KK-10: Memmedova Zeyneb, Nahçıvan Culfa ilçesi Gal köyü, 1922 doğumlu, okuma var yazması yok. (Görüşme 09.06.2006)
- KK-11: Muhtarova Besti, Nahçıvan Ordubat ilçesi Bilev köyü, 1933 doğumlu, okuma yazması var. (Görüşme 18.05.2007)
- KK-12: Müslüмова Terife, Nahçıvan Ordubat ilçesi Düylün köyü, 1934 doğumlu, ev hanımı. (Görüşme 16.05.2007)
- KK-13: Zeynalabddinova Gemer, Nahçıvan Ordubat ilçesi Tivi köyü, 1910 doğumlu, ev hanımı. (Görüşme 17.05.2007)
- KK-14: Memmedova Gumru, Nahçıvan Çalhankala ilçesi, Kengerli köyü, 1932 doğumlu ev hanımı. (Görüşme 23.07.2005)

B. Yazılı Kaynaklar

- Abdullayev, Behlul. (1989). *Hakkın Sesi*. Bakü: Azərneşr Yayınları.
- Acıpayamlı, Orhan. (1964), "Türkiye'de Yağmur Dûası II". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXII (34), Temmuz - Aralık 221-250.
- Azerbaycan Mitoloji Metinleri*. (1988). Bakü: Elm Yayınları.
- Babayev, Tofiq. (2000). *Ömrünüze Nur Calansın*. Bakü: Azərneşr Yayınları.
- Bilgamus Dastanı*. (1985), Bakü: Gençlik Yayınları.
- Ceferzade, Ezize. (1986). *Seçilmiş Eserleri*. Bakü: Azərneşr Yayınları.
- Gadirzade, Türkan. (2006). *İslamagederki Adetler, İnamlar ve Merasimler (Nahçıvan Materialları Esasında)*. Bakü: Nafta- Pres Yayınları.
- Guliyev, Hasan. (1968). *Azerbaycanda Gadim Dini Ayinler ve Onların Meişetde Galırları*. Bakü: Kommunist Yayınları.
- Guliyev, Şahpeleng. (1985). "Nahçıvan'da Enenevi Suvarma Ekinçiliyi". *Azerbaycan Elmler Akademisinin V sayısı*. s. 18- 47.
- . (1988). Suvarma. *Azerbaycan Etnografyası*. C. 1, s. 117- 151.
- Hüseynzade, Rüfet. (2005), *Erken Orta Asırlar Dövründe Azerbaycan'da Mekteb ve Pedoqoji Fikir*. Bakı: Elm Yayınları.
- İnan, Abdülkadir. (1995), *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materiallar ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- . (2007), Yağmur Duası- Çömçe Gelin. *Yağmur Duası Kitabı*. Hazırlayan Sabri KOZ. *İstanbul: Kitapevi Yayınları*.s. 481-484
- Kaşgarlı, Mahmut (1990), *Divanü Lügati't-Türk*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kalafat, Yaşar. (1998). *Kuzey Azerbaycan- Doğu Anadolu ve Kuzey Irakda Eski Türk Dini İzleri (Dini Folklorik Tabakalaşma)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Nebiyev, Azad. (1988). *El Neğmeleri, Halk Oyunları*. Bakü: Yazıçı Yayınları.
- Ögel, Bahaettin. (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürü'nün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Seyidov, Mirali. (1989). *Azerbaycan Halkının Soykökünü Düşünürken*. Bakü: Yazıçı Yayınları.
- Şimşek, Esmâ. (2003), "Anadolu'da Yağmur Duasına Bağlı Olarak Oynanan Bir Oyun: "Çömçeli Gelin". *Milli Folklor*, 8 (60), Kış sayısı, 78-87.)
- Tanyu, Hikmet. (1980), *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.